

TÜRK DİL KURUMUNUN YAZIM KILAVUZU'NA EKLEMELER

Necla YALÇINER

Türkçenin yazımı ile ilgili hep tartışılmalı konulardan biri, hiç şüphesiz ki birleşik kelimeler konusudur. Birleşik kelimeler, ayrı ve bitişik olarak iki farklı biçimde yazılmaktadır. Birleşik kelimelerin hangi durumlarda ayrı, hangi durumlarda bitişik yazılacağı sorusu, tam olarak cevabı verilememiş sorulardan biridir. Bu soru, dil bilgisi (gramer) toplantılarının da vazgeçilmez konularındandır. Türk Dil Kurumu, belirlediği bazı kurallar çerçevesinde bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Kurumun yaptığı bu çalışmalarda, elbette geçmişten gelen kural belirleme çabalarında gözden kaçan ve kural dışı durumlar yaratan yazımlar bulunmaktadır. Kimi zaman bu kurallar sorunu bütünüyle kapsayıcı olamamakla birlikte gelenekselleşmiş ve kişilerin kendine göre yazma konusu da kural dışılığı körüklemiştir.

Türk Dil Kurumu aşağı yukarı her beş yılda bir, ufak tefek kural değişiklikleriyle, *Yazım Kılavuzu* yayımlarına devam etmiştir.

Biz bu çalışmada Türk Dil Kurumunun 2011 yılında en son baskısı yayımlanan *Yazım Kılavuzu*'nda (TDK Yay., Ankara 2011) belirlenmiş olan ve birleşik kelimelerin bitişik yazılmasına ilişkin kurallarının -özellikle kural dışı olduğu iddia edilen ve gelenekleşmiş olarak nitelendirilen- “ç. *Biraz, birçok, birçoğu, birkaç, birkaçı, birtakım, herhangi, hiçbir, hiçbir* belirsizlik sıfat ve zamirleri de gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır.” açıklaması ile verilen konu üzerinde durmaya çalışacağız. Böylece belirlenmiş kurallar çerçevesinde kurala dâhil olmadığı düşünülüp kural dışı (istisna) olarak verilen durumun gerçekte kural dışı olup olmadığını sorgulayacağız.

Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda (Ankara 2012) “Bitişik Yazılan Birleşik Kelimelerin Yazımı” konusu aşağıda verilen kurallara bağlanmıştır.

“Belirtisiz isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, isnat grupları, birleşik fiiller, ikilemeler, kısaltma grupları ve kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan ifadeler yeni bir kavramı karşıladıklarında birleşik kelime olurlar. Birleşik kelimeler belirli kurallar çerçevesinde bitişik veya ayrı olarak yazılır.” den-
dikten sonra bitişik yazmanın kuralları 3 ana başlıkta toplanmıştır.

“Birleşik kelimeler aşağıdaki durumlarda bitişik yazılırlar:

1. Ses düşmesine uğrayan birleşik kelimeler bitişik yazılır: *birbiri* (< *biri biri*), *kaynana* (< *kayın ana*), *kaynata* (< *kayın ata*), *nasıl* (< *ne asıl*), *niçin* (< *ne için*), *pazartesi* (< *pazar ertesi*), *sütlaç* (< *sütlü aş*) vb.

2. Özgün biçimleri tek heceli bazı Arapça kökenli kelimeler *etmek*, *edilmek*, *eylemek*, *olmak*, *olunmak* yardımcı fiilleriyle birleşirken ses düşmesine, ses değişmesine veya ses türemesine uğradıklarında bitişik yazılır: *emretmek*, *menolunmak*, *cemetmek*, *kaybolmak*; *darbetmek*, *dercetmek*, *hamdetmek*; *af-fetmek*, *hissetmek*, *reddetmek* vb.

3. Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.”

Yazım Kılavuzu'nda birleşik kelimelerin yazımına ilişkin kurallar belirtildikten sonra kural dışı durumlar tek tek maddeler hâlinde ayrıca verilmiş ve: “ç. *Biraz*, *birçok*, *birçoğu*, *birkaç*, *birkaçı*, *birtakım*, *herhangi*, *hiçbir*, *hiçbiri* belirsizlik sıfat ve zamirleri de gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır.” denmiştir.

ç. maddesinde verilen ve “...gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır.” denen gruptaki bitişik yazılan birleşik kelimelere tek tek bakıp inceleyelim ve ç. maddesinde sayılan kelimelerin yukarıda verilen bitişik yazma kurallarına uyup uymadıklarını görelim:

Öncelikle ç maddesinde geçen *biraz*, *birçok*, *birçoğu*, *birkaç*, *birkaçı*, *birtakım*, *herhangi*, kelimeleri incelendiğinde bu kelimelerin bitişik yazma kurallarından 1. ve 2. maddenin kapsamına girmediği görülmektedir. Söz konusu iki madde de birleşimi oluşturan sözlerde birleşme sırasında ses düşmesi veya ses türemesi olup olmadığını irdelemektedir. Oysa kural dışı olarak sıralanmış *biraz*, *birçok*, *birçoğu*, *birkaç*, *birkaçı*, *birtakım*, *herhangi*, *hiçbir*, *hiçbiri* kelimelerinde birleşme sırasında ses düşmesi veya ses türemesi olmadığı ortadadır. Bu kelimeler için söz konusu olan kural: “3. Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.” maddesidir.

Biraz, *birçok*, *birçoğu*, *birkaç*, *birkaçı*, *birtakım*, *herhangi*, *hiçbir*, *hiçbiri* kelimelerini bu kural çerçevesinde inceleyelim:

“Bir+kaç” kelimesinin TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ündeki anlam karşılıkları şöyle verilmiştir:

Bir: 1. *isim* Sayıların ilki. 2. Bu sayıyı gösteren 1 ve I rakamlarının adı. 3. *sıfat* Aynı, benzer. 4. *sıfat* Beraber. 5. *sıfat* Bu sayı kadar olan. 6. *sıfat* Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı). 7. *sıfat* Tek. 8. *sıfat* Eş, aynı, bir boyda. 9. *sıfat* Ortaklaşa olan, birleşik, müşterek. 10. *sıfat* Değer, önem bakımından birbirinden farksız, birbirine eşit, birbirine benzer. 11. *zarf* Bir kez. 12. *zarf* Sadece. 13. *zarf* Ancak, yalnız. (TDK TS)

Kaç: 1. *sıfat* Herhangi bir şeyin niceliğini sormak için kullanılan soru sıfatı. 2. Birçok. (TDK TS)

Birkaç: Çok olmayan, az sayıda, az (sıfat) (TDK TS)

“Bir” ve “kaç” kelimelerinden oluşan “birkaç” birleşik kelimesi anlam değişikliğine uğramıştır. Bir ve kaç kelimelerinin tek tek gerçek anlamlarının dışında bir anlam kazandığı görülmektedir. Bu durumda bir+kaç birleşik sözünün kurala uygun olarak bitişik yazıldığı anlaşılmaktadır. TDK *Yazım Kılavuzu*'ndaki “3. Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.” kuralına göre bitişik yazılmaktadır.

“Bir+çok” birleşik kelimesini oluşturan kelimelerin anlamlarına bakacak olursak “bir” kelimesinin anlamına yukarıda bakmıştık. “çok” kelimesinin *Türkçe Sözlük*'teki anlam karşılıkları; “1. *Sf.* Sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı. 2. *Zarf* Aşırı bir biçimde.” anlamları verilmektedir.

“Birçok: Oldukça çok, sayısı belirsiz, bir hayli” anlamındadır. Bu anlama göre birleşigi oluşturan “bir” kelimesinin gerçek anlamının dışında bir anlam kazandığı açıktır. Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'ndaki “3. Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.” kuralına göre “birçok” birleşik kelimesinin bitişik yazılması gerekmektedir.

“Bir+az” birleşik kelimesi için “az” kelimesinin *Türkçe Sözlük*'teki anlamına bakacak olursak:

Az: 1. *sıfat* Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı 2. *zarf* Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik olarak”, anlamları verilmiştir.

“Bir+az: 1. *sıfat* Bir parça, azıcık. 2. *zarf* Kısa bir süre için. 3. *zarf* Az miktarda.” anlamları verilmiştir. Bu durumda bir+az birleşik kelimesi TDK’nin *Yazım Kılavuzu*’ndaki kurala göre “3. Kelimelerden her ikisi veya ikincisi, birleşme sırasında anlam değişmesine uğradığında bu tür birleşik kelimeler bitişik yazılır.” bitişik yazılmalıdır.

“Bir+takım: *sıfat* Kimi, bazı.” (TDK TS)

“Takım: 1. *isim* Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman. 2. Meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk. 3. Görev bakımından birbirini tamamlayan kimselerin topluluğu, grup, ekip, trup. 4. Birbirini tamamlayan şeylerin tümü. 5. Sigara ağızlığı. 6. Takım elbise. 7. Hayvanlarda yemek borusu, akciğer ve karaciğere genel olarak verilen ad. 8. Aşağılayıcı ve küçümseyici anlamda topluluk. 9. *askerlik* Bölüğü oluşturan birliklerden her biri. 10. *biyoloji* Canlıların bölümlendirilmesinde familya ile sınıf arasında yer alan, yakın benzerlikler gösteren organizmaların oluşturduğu birlik. 11. sinema, TV (***) Bir filmin çevriminde görüntüleri alma, aydınlatma, ses alma gibi belli başlı çalışmaları yapmak için gerekli en küçük teknikçiler topluluğu. 12. *spor* Bir oyunda sahaya çıkan belli kuruluşlara bağlı oyuncular topluluğundan her biri.” anlam karşılıkları verilmiştir.

Görüldüğü üzere “bir+takım” birleşik kelimesini oluşturan kelimeler de gerçek anlamlarının dışında kullanılmaktadır. Böylece bitişik yazılan birleşik kelimeler sınıfına dâhil olup -gelenekleşmiş olarak bitişik yazılan- olmanın dışında kurala uygun olarak bitişik yazılan birleşik kelime oldukları ortadadır.

Her+hangi birleşik kelimesini oluşturan sözlere bakacak olursak;

Her: *sıfat* Farsçadan dilimize giren bu söz için Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*’ünde “Önüne geldiği ismin benzerlerini ‘teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı’ anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz” anlamı verilmiştir.

“Hangi: *sıfat* İki veya daha çok şeyden bir tanesini belirtecek bir cevap istemek için kullanılan soru sıfatı.” karşılıkları verilmiştir.

“Herhangi: *sıfat* Belli olmayan, özellikleri iyice bilinmeyen, rastgele.” anlamı verilmiştir. “Herhangi” birleşik kelimesi de kelimelerin tek tek anlamlarının dışında birleşik olarak farklı bir anlamı ifade ettiği için bitişik yazılmalıdır.

Sonuç olarak yukarıda incelemeye çalıştığımız ve karşılaştırdığımız anlamlara göre Bitişik Yazılan Birleşik Kelimeler “ç. *Biraz, birçok, birçoğu, birkaç, birkaçı, birtakım, herhangi*, belirsizlik sıfat ve zamirleri gelenekleşmiş olarak bitişik yazılır.” ifadesinden “gelenekleşmiş olarak” sözü çıkarılmalıdır. Bu durumda zaten TDK *Yazım Kılavuzu*'nun birleşik kelimelerin bitişik yazılmasına ilişkin tespit ettiği kurallar geçerli olup bu kelimeler ilgili madde nin örneği olarak verilmelidir.

Yukarıda vermeye çalıştığımız kurala uygun olarak bitişik yazılması gereken birleşik kelimelerin içinde verilen “hiç+bir” ve “hiç+biri” birleşik kelimeleri aşağıda ayrıca değerlendirilmiştir:

“Hiç+bir: *sıfat* Bir addan önce getirilerek o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz.”

Hiç+bir birleşik kelimesini oluşturan sözlerin Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ündeki anlam karşılıkları şöyledir:

Hiç: Farsçadan dilimize girmiş ve “1. *zarf* Olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştiren bir söz. 2. Soru cümlelerinde belirsiz bir zamanı anlatan bir söz. 3. Bir soruya açık bir cevap verilmek. 4. *isim* Boş, değersiz, önemsiz olan şey veya kimse istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilen bir söz.” anlam karşılıkları verilmiştir.

“bir” kelimesinin *Türkçe Sözlük*'teki anlam karşılıkları yukarıda verilmişti. Hiç+bir ve hiç+biri birleşik sözleri yukarıda verdiğimiz sözlerden farklı olarak birleşigi oluşturan her iki kelimenin de gerçek anlamlarında kullanılmaları sonucu ayrı yazılmalıdırlar. Bu sözler için “gelenekleşmiş olarak bitişik yazılmaktadır” ifadesi kullanılabilir veya kurala uygun olarak “hiç+bir” ve “hiç+biri” sözleri ayrı yazılarak “gelenekleşmiş yazımların” dışına çıkarılıp ayrı yazılabilir.

Kaynaklar:

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu, Ankara 2011.